

شرکت‌های چندملیتی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، انتقال و انتشار فناوری

محمد صالحی مازندرانی*

فهیمة فیروزبخت**

چکیده:

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که اغلب از سوی شرکت‌های چندملیتی انجام می‌شود، یکی از مهم‌ترین روش‌های انتقال فناوری از دید صاحبان فناوری و کشورهای پذیرنده فناوری است. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به دو روش تأسیس شرکت فرعی و سرمایه‌گذاری مشترک محقق می‌شود. در حالی که فناوری از ارزش بالایی برخوردار بوده و امکان نسخه‌برداری و تقلید از آن زیاد باشد و شرکت دارنده فناوری نیز بخواهد مدت زمان بیشتری از منافع حاصل از فناوری جدید و به روز استفاده نماید، دو روش فوق بسیار مورد توجه مالکان فناوری قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، به سبب آنکه کشورهای پذیرنده فناوری اغلب قادر به تأمین هزینه‌های تحصیل و بومی‌سازی فناوری نیستند، این دو روش می‌تواند از موجبات دسترسی به فناوری‌های نو برای کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته باشد. به علاوه، افزون بر انتقال فناوری، انتشار فناوری نیز ارمان دیگر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای کشورهای پذیرنده فناوری است.

کلید واژه‌ها:

شرکت چندملیتی؛ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ انتقال فناوری؛ انتشار فناوری.

مقدمه

انتقال فناوری^۱ گسترش دانش فنی در میان کشورهاست و انتشار فناوری^۲ گسترش دانش فنی در یک کشور است.^۳ امروزه فناوری به عنوان یکی از عناصر مهم توسعه اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شود و سرمایه‌گذاری در ایجاد و گسترش فناوری‌های جدید یکی از محوری‌ترین عوامل توسعه است. ظهور اقتصاد دانش محور و جهانی‌سازی اقتصاد به شدت این باور را تقویت کرده که رقابت پایدار مستلزم آن است که شرکت‌ها، عملکرد خود را در بازار بین‌المللی از طریق ارتقای کارایی و کیفیت محصولات تولیدیشان افزایش دهند و این امر خود مستلزم به کارگیری فناوری‌های نوین است. تولید فناوری‌های جدید و پیشرفته نیز اغلب در کشورهای توسعه یافته متمرکز شده و شرکت‌های چند ملیتی^۴ که از مهم‌ترین بازیگران عرصه اقتصاد و سیاست در دنیا بوده و نبض اقتصاد جهانی در سطح وسیعی در دست این شرکت‌ها قرار دارد، نقش اساسی در نوآوری در سطح جهانی ایفا می‌کنند و همچنین نقش کلیدی در به کارگیری فناوری‌های جدید در تولیدات دارند. این شرکت‌ها سهمی بیش از دو - سوم فعالیت‌های تحقیق و توسعه را در جهان امروز به خود اختصاص داده‌اند.^۵

انتقال فناوری در سطح بین‌المللی اصطلاح جامع و فراگیری است که دربردارنده روش‌های مختلفی برای جابه‌جایی اطلاعات و دانش از یک کشور و انتشار مؤثر آن در اقتصاد کشور میزبان و فراهم آوردن موجبات بومی‌سازی فناوری در آن کشور است. جریان فناوری در سطح بین‌المللی و به کارگیری موفق آن در تولیدات داخلی، در توانایی کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته به جهت رقابت در بازار اقتصاد جهانی و کم کردن فاصله فناورانه این کشورها با کشورهای توسعه یافته بسیار مهم و اساسی است. از جمله روش‌های انتقال فناوری، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۶ است که اغلب از طرف شرکت‌های چند ملیتی و به دو شیوه تأسیس شرکت فرعی در کشور میزبان یا مشارکت با یک شریک محلی انجام می‌گیرد و مهم‌ترین روش در انتقال فناوری به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته است. در این نوشتار، به بررسی نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در انتقال و انتشار فناوری در کشورهای پذیرنده فناوری، پرداخته می‌شود.

1. Transfer of Technology

2. Diffusion of Technology

3. Michael Gestrin, "The Relationship between Trade and Foreign Direct Investment: A Survey", *OECD Publication, TD/TC/WP (2002)14/FINAL* (2002): 9, doi: www.oecd.org.ech.

4. Multinational Enterprises

5. UNCTAD, *Foreign direct investment, the transfer and diffusion of technology, and sustainable development*, (Geneva: United Nations Publication: TD/B/C.II/EM.2/2, 2010), 6.

6. Foreign Direct Investment

۱. انتقال و انتشار فناوری از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

در دنیای صنعتی امروز، فناوری یکی از مهم‌ترین محرک‌های صنعت و توسعه اقتصادی است. سازمان جهانی مالکیت فکری^۱ در تعریف فناوری آورده است: «فناوری به دانش اصولی و قاعده‌داری اطلاق می‌شود که در تولید و ساخت محصولات و ارائه خدمات در زمینه‌های صنعتی، کشاورزی و تجاری کاربرد دارد.»^۲

شرکت‌های چند ملیتی مایل‌اند تا فعالیت‌های تحقیق و توسعه را در کشورهای مبدأ یا کشورهای توسعه یافته به انجام برسانند؛ زیرا کشورهای در حال توسعه زیرساخت‌های فناورانه لازم را ندارند تا انجام فعالیت‌های تحقیق و توسعه برای شرکت‌های چند ملیتی در آن کشورها دارای صرفه اقتصادی باشد.^۳ بنابراین تولید فناوری بیشتر در کشورهای توسعه یافته صورت می‌گیرد و شرکت‌های چند ملیتی نقش اساسی در نوآوری در سطح جهانی ایفا می‌کنند. فناوری در سطح جهانی به روش‌های مختلفی منتقل می‌شود که این روش‌ها می‌تواند مبتنی بر بازار یا عواملی غیر از بازار باشد. انتقال فناوری از سوی شرکت‌های چند ملیتی - روش‌های انتقال فناوری مبتنی بر بازار - می‌تواند به صورت داخلی یا خارجی صورت پذیرد. در روش انتقال داخلی^۴ می‌توان به تأسیس شرکت فرعی اشاره کرد و در روش انتقال خارجی^۵ می‌توان از تجارت کالا و خدمات، سرمایه‌گذاری مشترک، فرانسیز و لیسانس نام برد.^۶ روش‌های انتقال فناوری مبتنی بر عواملی غیر از بازار نیز از جمله تقلید، اطلاعات موجود در درخواست‌های ثبت، مقالات و نتایج آزمایش‌های علمی است. در سند «انتقال فناوری» در تعریف انتقال فناوری آمده است: «انتقال فناوری فرایندی است که به واسطه آن فناوری با ارزش تجاری گسترش می‌یابد. این فرایند به شکل یک تراکنش انتقال فناوری ظاهر می‌شود که می‌تواند در قالب یک قرارداد الزام‌آور حقوقی باشد یا فاقد قالب قراردادی باشد و در هر حال مستلزم انتقال دانش از سوی انتقال‌دهنده به انتقال‌گیرنده است.»^۷

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که از طرف شرکت‌های چندملیتی به دو روش تأسیس شرکت فرعی و سرمایه‌گذاری مشترک انجام می‌شود، روشی کارآمد و یکی از مؤثرترین روش‌ها به منظور انتقال فناوری است. شواهد حاکی از آن است که شرکت‌های چند

1. WIPO: World Intellectual Property Organization.

2. APCTT, *Transfer of Technology: Principles and Strategy*, doi:http://www.technology4sme.net/images/pdf%20folder/tps_chapter_3.pdf

3. UNCTAD, *Transfer of Technology* (New York & Geneva: United Nations Publication, ITE/IIT/28, 2001), 12.

4. Internalized Transfer

5. Externalized Transfer

6. Ibid, 12-13.

7. Ibid, 6.

ملیتی مهم‌ترین عاملان این نوع سرمایه‌گذاری هستند. در پایان دهه ۱۹۹۰، دو - سوم از سرمایه‌گذاری‌ها در سطوح جهانی توسط شرکت‌های چند ملیتی صورت پذیرفته است^۱ و در سال ۱۹۹۵ بالغ بر ۸۰ درصد از پرداخت حق‌الامتياز در سطح جهانی از طریق شعب به شرکت مادر بوده است.^۲

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی فرایندی است که به موجب آن افراد مقیم در یک کشور (کشور مبدأ)،^۳ مالکیت دارایی‌هایی یک شرکت را در کشور دیگر (کشور میزبان)،^۴ به منظور کنترل تولید، توزیع و سایر فعالیت‌های مرتبط با آن شرکت، به دست می‌آورند.^۵ صندوق بین‌المللی پول، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را چنین تعریف نموده است: «سرمایه‌گذاری است که با هدف تحصیل منفعتی طولانی مدت و ثابت از شرکتی انجام می‌گیرد که در اقتصادی مجزا از اقتصاد کشور سرمایه‌گذار به فعالیت می‌پردازد و هدف سرمایه‌گذار داشتن توان مدیریتی در شرکت مذکور است».^۶

در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به روش تأسیس شرکت فرعی (انتقال داخلی)، شرکتی فرعی^۷ که تمام سهام آن متعلق به شرکت چندملیتی (شرکت مادر) است، تأسیس می‌شود تا به این ترتیب شرکت چند ملیتی بتواند کنترل مؤثر و بیشتری بر فعالیت‌های شرکت جدیدالتأسیس داشته باشد و از نزدیک بر عملکرد شرکت نظارت نماید. در این روش، فناوری به شرکتی وابسته منتقل می‌شود که تحت مالکیت و کنترل شرکت چندملیتی قرار دارد.

در سرمایه‌گذاری مشترک (انتقال خارجی) که از جمله روش‌های متداول در انتقال فناوری است، قرارداد همکاری و مشارکت فی‌مابین شرکت داخلی و شرکت خارجی منعقد می‌شود. مشارکت فرمی از روابط تجاری است که به موجب آن هر یک از طرفین با آوردن سرمایه و مدیریت مشترک و تقسیم سود و ریسک، طبق فرمول توافق شده میان خود عمل می‌کنند. بنابر تعریفی که اشمیتوف ارائه داده است: «مشارکت انتفاعی، واحد تجاری مشترکی است که توسط دو یا چند مشارکت‌کننده برای یک مقصود مشخص تجاری، مالی یا فنی ایجاد می‌شود».^۸

1. UNCTAD, "Policies and programmes for technology development and mastery, including the role of FDI" (Expert Meeting on Policies and Programmes for Technology Development and Mastery, including the Role of FDI, Geneva, 16-18 July 2003), TD/B/COM.3/EM.18/2, 9.

2. Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey", *The World Bank Research Observer*, vol 17, No 2, (2002): 207.

3. Source Country or Home Country

4. Host Country

5. Imad Moosa, *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice* (New York: Palgrave, 2002), 1.

6. Ibid.

7. subsidiary

۸. لایوام اشمیتوف، «حقوق تجارت بین‌الملل» ترجمه و تحقیق بهروز اخلاقی و فرهاد امام، جلد اول (تهران: سمت، ۱۳۷۸)، ۵۲۰.

محمود عرفانی در تعریف سرمایه‌گذاری مشترک آورده است: «مشارکت تجاری بین‌المللی به صورت واحدهای تجاری هستند که به منظور ایجاد شعبه مشترک تجاری، کشورهای مختلف با انعقاد قرارداد فیما بین، آورده‌های نقدی و یا غیرنقدی خود را در آن سرمایه‌گذاری می‌نمایند تا بدین وسیله دارای حق کافی در شعبه مشترک بوده و مسؤولیت اداره و مدیریت آن را به عهده بگیرند»^۱. نکته قابل توجه آن است که در قراردادهای سرمایه‌گذاری مشترک، هر دو طرف قرارداد در تصمیم‌گیری، کنترل و فواید معامله سهیم هستند.

شرکت‌های چند ملیتی به منظور انتخاب هر یک از روش‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عوامل مختلفی را بررسی می‌کند. از جمله عوامل تأثیرگذار بر تعیین موقعیت مناسب برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، می‌توان به اندازه بازار کشور میزبان، زیرساخت‌های اقتصادی کشور میزبان، منابع تولید ارزان در کشور میزبان، سیاست‌های دولت میزبان - از جمله قوانین و مقرراتی که بر ورود سرمایه و بهره‌برداری از آن حاکم است و همچنین عوامل حمایتی و تشویقی مانند معافیت‌های مالیاتی و گمرکی - و همچنین نوع و ماهیت فناوری که منتقل می‌شود - از حیث میزان پیشرفتگی یا قابلیت تقلید و کپی‌برداری از آن - اشاره نمود. شرکت‌های چند ملیتی با مدنظر قراردادن موارد فوق در راستای سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری به کشور میزبان روشی را بر می‌گزینند که واجد سود دهی بیشتر و دربردارنده منافع آنها باشد.

۲. نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در انتقال فناوری

انتقال فناوری از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته که پذیرنده فناوری هستند، از منظر رشد و توسعه بهره‌وری متضمن منافی است که سایر روش‌های انتقال فناوری دربردارنده آن منافع نیستند. زیرا این کشورها در مرحله‌ای از تغییر و تحول و دوران گذار و انتقال بسر می‌برند و خواستار تغییرات ساختاری فوری و ضروری هستند و دستیابی به این مقصود جز با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تحقق نمی‌یابد.

در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، شرکت‌های چند ملیتی خود ناظر مستقیم بر استفاده از نوعی فناوری‌اند که مالک آن هستند. بنابراین، انتظار می‌رود بخصوص در انتقال فناوری به روش داخلی، شرکت‌های چند ملیتی فناوری پیچیده‌تر، جدیدتر و به‌روزتر را که در مسیر تولید بسیار کارآمدتر و از سودمندی بالاتری برخوردار است و همچنین فناوری‌ای را

۱. محمود عرفانی، «مشارکت تجاری بین‌المللی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۳۰ (۱۳۷۲)، ۶۳.

که تحولات آن شتاب بیشتری دارد، به شرکت‌های وابسته به خود در کشورهای میزبان انتقال دهند. زیرا در این صورت شرکت‌های چندملیتی می‌توانند بر منافع رقابتی به عنوان توسعه‌دهنده و مالک فناوری، کنترل داشته باشند.^۱ بنابراین، بسیاری از صاحبان فناوری‌های نو در برابر انتقال فناوری جدید و به روزشان به شرکت‌های غیروابسته مقاومت می‌نمایند.^۲ به علاوه، از جمله انگیزه‌های اولیه برای یک شرکت در راستای این هدف که تبدیل به یک شرکت چند ملیتی شود، مالکیت دارایی‌هایی مبتنی بر اطلاعات است که منافع ارزشی و کیفیتی را برای آن شرکت به ارمغان می‌آورد و همچنین آن شرکت را قادر خواهد ساخت تا از آن فناوری در نقاط مختلف استفاده کند و آن فناوری در مناطق مختلف نیز مورد پذیرش قرار گیرد.^۳

انتقال فناوری از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی منابع مالی به همراه می‌آورد، پایه‌های توسعه فناوری را در کشور میزبان بهبود می‌بخشد و دسترسی به دارایی‌ها با منشأ فناوری جدید و بی‌نقص شرکت‌های چند ملیتی را میسر می‌سازد.^۴ به علاوه، اغلب شرکت‌های داخلی توان مالی تأمین هزینه‌های تحصیل فناوری را ندارند. در این صورت با استفاده از این روش، فناوری بسیار سریع‌تر از روش‌هایی چون تجارت کالاها و خدمات و قراردادهای لیسانس، انتقال می‌یابد.^۵ همچنین در صورتی که هزینه خرید فناوری نیز تأمین شود، ریسک بومی‌سازی و جذب فناوری همچنان وجود خواهد داشت که در این صورت این ریسک نیز توسط شرکت‌های چند ملیتی پوشش داده می‌شود.

فناوری در روش انتقال داخلی به همراه یک بسته کامل منتقل می‌شود. این بسته شامل کالاهای سرمایه‌ای، حقوق مالکیت فکری در اشکال حق اختراع، علائم تجاری، نشان‌های تجاری، دانش فنی محرمانه‌ای که تنها اختصاص به شرکت‌های سرمایه‌گذار دارد، مهارت‌ها و تجارب در سازماندهی، مدیریت و بازاریابی و خدمات پشتیبانی است و وجود چنین بسته کاملی یکی از محسنات این روش است. انتقال فناوری به صورت بسته کامل ممکن است برای کشور میزبان گران باشد. زیرا بعضی از این منابع در کشور میزبان به صورت محلی وجود دارد.^۵

1. UNCTAD, *International Investment Agreements: Key Issues*, (New York & Geneva: United Nations Publication, ITE/IIT/2004/10 (Vol.III), 2005), 33-34.

2. UNCTAD, "Policies and programmes for technology development and mastery, including the role of FDI", 9.

3. Keith E.Maskus, "Encouraging International Technology Transfer", *UNCTAD & ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development, Project Number INT/OT/1BH* (2004): 12-14, doi: www.ipronline.org.

4. Peter T.Muchlinski, *Multinational Enterprises & The Law, Second Edition*, (New York: Oxford University Press, 2007), 438.

5. UNCTAD, *Transfer of Technology*, 13-14

با حضور شرکت‌های چندملیتی تعادل در بازار شرکت‌های داخلی از بین می‌رود و به تبع آن شرکت‌های داخلی به منظور حفظ سهم خود از بازار و منافع‌شان به سمت خلاقیت سوق داده می‌شوند. به علاوه، بعضی از فناوری‌ها یا دانش‌های فنی حتی اگر در بازار هم موجود باشند، در صورتی که توسط شرکت‌های چند ملیتی و از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به مرحله‌ی کارگیری و بهره‌برداری برسند، بسیار با ارزش‌تر و کم هزینه‌تر خواهند بود. زیرا بسیاری از فناوری‌ها برای استفاده‌ی خاصی توسعه یافته‌اند و اغلب شرکت‌های چندملیتی مهارت خاصی در به کارگیری آن فناوری دارند که فناوری را سودآور می‌نماید.^۱

در سرمایه‌گذاری‌های مشترک، شریکی که در اقتصاد در حال توسعه قرار دارد، به طور مستقیم به آموزش و فناوری دسترسی می‌یابد.^۲ در این روش کشور پذیرنده فناوری قادر است تا از فناوری بهره‌برداری نماید که به تنهایی توان استفاده و بهره‌برداری از آن را نداشته است. در نتیجه، هر قدر میزان و درجه همکاری و حضور طرفین قرارداد سرمایه‌گذاری مشترک در همه زمینه‌ها نظیر تحقیق و توسعه، کنترل کیفیت و ترتیبات سازماندهی بیشتر باشد، درجه موفقیت آن نیز افزایش می‌یابد. همچنین، تمایل و تلاش مشترک طرفین قرارداد نیز در کاهش هزینه‌ها و افزایش منافع حاصله از آن می‌تواند از عوامل مؤثر در موفقیت آن محسوب شود. این روش به عنوان یکی از کاراترین روش‌های انتقال فناوری مطرح می‌شود. زیرا زمانی که عرضه‌کننده خارجی فناوری در منافع و ریسک‌های پروژه سهیم باشد، به طور مستقیم در جهت موفقیت آن تلاش می‌نماید. در یک سرمایه‌گذاری مشترک ممکن است شرکت خارجی دانش تولید را که مبتنی بر فناوری پیشرفته است، تأمین نماید و شریک محلی به شکل دادن سیستم توزیع، تأمین اطلاعاتی در مورد بازار کار، تکنیک‌های مدیریتی، شناساندن نام تجاری به عموم و از این قبیل فعالیت‌ها پردازد^۳ که در حوزه توانایی شرکت محلی است.

عده‌ای از صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که نگهداری دانش فنی و مهارت‌ها در شبکه شرکت‌های چند ملیتی ممکن است مانعی برای یادگیری عمیق‌تر و انتشار فناوری در اقتصاد محلی باشد، بخصوص در جایی که شرکت‌های محلی در حوزه تحقیق و توسعه رشد زیادی نداشته‌اند.^۴ اما نباید انتشار فناوری در این روش را که اغلب با جابه‌جایی کارگران و پیوندهای

1. OECD, "Growth, Technology Transfer and Foreign Direct Investment", *paper for OECD Forum on International Investment*, Mexico City, 2001), 17.

2. UNCTAD, *Manual on Technology Transfer Negotiations* (Vienna: UNIDO Publications, ID/SER.O/18, 1996), 16.

3. Keith E.Maskus, "Encouraging International Technology Transfer", 10.

4. Peter T.Muchlinski, *Multinational Enterprises & The Law*, 438-439.

عمودی صورت می‌پذیرد، نادیده گرفت. بیشترین درصد انتشار فناوری در میان روش‌های انتقال فناوری، با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی میسر می‌شود.^۱ علاوه بر موارد فوق، آنچه بیش از پیش باعث اهمیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شود آن است که در این نوع سرمایه‌گذاری برخلاف تجارت کالا که در آن کشورهای در حال توسعه سعی دارند تا جزئیات اطلاعات در مورد فناوری به کارگرفته شده را از طریق کالاها یا خدماتی که وارد نموده‌اند یا وارد کردن کالاها سرمایه‌ای که در آنها از فناوری روز استفاده شده به دست آورند، سرمایه‌گذاری خارجی تجارت آشکار فناوری است. به همین دلیل است که انتظار می‌رود سرمایه‌گذاری خارجی بیشترین تأثیر را بر انتقال فناوری نسبت به سایر روش‌ها مانند قراردادهای لیسانس داشته باشد. همچنین به نظر می‌رسد انتقال فناوری از طریق سرمایه‌گذاری به روش تأسیس شرکت فرعی به کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته محتمل‌تر باشد؛ زیرا معمولاً پتانسیل لازم برای انعقاد قراردادهای لیسانس یا مشارکت با یک شریک محلی در چنین کشورهایی وجود ندارد.^۲

۳. نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در انتشار فناوری

با تشویق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کشورهای در حال توسعه نه تنها امیدوارند تا فناوری‌های خارجی وارد نمایند که بر رشد اقتصادشان بسیار تأثیرگذار است؛ بلکه تلاش می‌کنند تا بتوانند این فناوری‌ها را در سطوح داخلی رواج داده و شرکت‌های داخلی را نیز با فناوری‌های جدید آشنا سازند. در صورتی که شرکت‌های داخلی نیز به گونه‌ای مؤثر از این فناوری‌ها بهره‌مند شوند، می‌توانند تولیدات خود را بهبود بخشند و در مسیر رشد و توسعه اقتصادی کشور سریع‌تر گام برداشته و با تحولات جامعه جهانی همگام باشند.

نکته‌ای که در مورد معنای «انتشار» لازم است روشن شود آن است که باید بین آثار جنبی مالی ناشی از تغییر ساختار بازار به وسیله سرمایه‌گذاری خارجی و دیگر آثار جنبی از قبیل تسهیل پذیرش فناوری به وسیله سرمایه‌گذاری خارجی، قائل به تفکیک شد. آثار جنبی مالی، انتشار فناوری محسوب نمی‌شود، بلکه تنها موجب می‌شود که رقابت بیشتر شده و صنایع داخلی نیز به سمت ابتکار و نوآوری روی آورند تا بتوانند در بازار رقابت جایی داشته باشند. اگرچه در سیاست‌های یک کشور باید آثار جنبی سرمایه‌گذاری خارجی نیز لحاظ شود و نگاه سیاستگذاران تنها به آثار مستقیم آن نباشد.^۳

1. Bernard M. Hoekman and Keith E. Maskus and Kamal Saggi., "Transfer of Technology to Developing Countries: Unilateral and Multilateral Policy Options", *World Bank Policy Research Working Paper*, (2004): 9.

2. Peter T. Muchlinski, *Multinational Enterprises & The Law*: 438.

3. Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey", 208.

انتشار فناوری در حالی محقق می‌شود که دانش و اطلاعات در میدان رقابت آموخته یا جذب شود، به نحوی که منافع ناشی از فناوری، به طور کامل به مالک آن اطلاعات تعلق نمی‌گیرد. مالک فناوری به کسی اطلاق می‌شود که فروشنده اولیه فناوری است. منافع ناشی از انتشار فناوری دربرگیرنده هزینه‌های کمتر، سودمندی و بهره‌وری بیشتر بوده و ادامه مسیر ابتکار و نوآوری است و مالک فناوری نمی‌تواند مبلغی معادل کل ارزش فناوری را تحصیل نماید.^۱ انتشار فناوری به روش‌های زیر انجام می‌گیرد:

۳-۱. انتشار فناوری از طریق روابط یا پیوندهای افقی^۲

الف - تأثیرات ظاهری: شرکت‌های محلی ممکن است فناوری را که شرکت‌های چند ملیتی به آنها معرفی نموده‌اند، از طریق تقلید و کپی‌برداری یا مهندسی معکوس به صورت محلی درآورند. تأثیرات ظاهری ساده‌ترین روش در انتشار فناوری است. زمانی کارایی لازم برای انتشار فناوری در اثر تأثیرات ظاهری نمایان می‌شود که ارتباط مستقیمی بین شرکت‌های محلی و شرکت‌های چند ملیتی وجود داشته باشد که فناوری را در سطوح مختلف استفاده می‌نمایند. این تأثیر ممکن است با تقلید یا مهندسی معکوس نمود و بروز یابد.^۳ در ساده‌ترین شرایط، جستارهایی در مورد تأثیرات ظاهری بیان می‌دارد که افشا و آشکارسازی فناوری‌های بسیار پیشرفته شرکت‌های چندملیتی ممکن است موجبات به روز شدن روش‌های تولید شرکت‌های محلی را فراهم آورد. نکته بسیار مهم اسن است که در غیاب سرمایه‌گذاری خارجی، به دست آوردن اطلاعات لازم به جهت پذیرش فناوری‌های جدید توسط شرکت‌های محلی در صورتی که این اطلاعات در بدو امر توسط شرکت‌های چند ملیتی به اقتصاد کشور میزبان شناسانده نشده باشد و همچنین میزان موفقیتش در کشور میزبان مورد ارزیابی قرار نگرفته باشد، بسیار گران قیمت خواهد بود.^۴ از طرفی، با ورود شرکت‌های چند ملیتی به کشور میزبان، شرکت‌های دیگری مانند شرکت‌های محاسباتی، شرکت‌های مشاوره‌ای و دیگر خدمات حرفه‌ای نیز به تناسب نیاز شرکت چند ملیتی وارد کشور میزبان می‌شوند و به این ترتیب سایر شرکت‌های داخلی و محلی نیز می‌توانند به خدمات چنین شرکت‌هایی دسترسی پیدا کنند.^۵

1. Keith E. Maskus, "Encouraging International Technology Transfer", 13.

2. Horizontal Linkages.

3. Klaus E. Meyer and Evis Sinani, "Spillovers from Foreign Direct Investment: A Meta Analysis", (2005), 5, doi: www.ssrn.com.

4. Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey", 209.

5. Garrick Blalock and Paul H. Gertler, "Foreign direct investment and Externalities: The Case for Public Intervention", (2005): 77, doi: www.ssrn.com.

ب - سرمایه انسانی: کارگرانی که تحت آموزش شرکت‌های چند ملیتی قرار داشته‌اند یا در استخدام این شرکت‌ها بوده‌اند، ممکن است با استخدام در شرکت‌های محلی یا با تأسیس شرکت، انتقال‌دهنده اطلاعات بسیار مهمی به شرکت‌های محلی باشند. مادامی که تقلید و کپی‌برداری مستقیم و مهندسی معکوس به عنوان روش‌هایی شناخته می‌شوند که در سطح وسیع در انتشار فناوری در میان شرکت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، نقش سرمایه‌های انسانی و حرکت و جابه‌جایی آنها مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرد. این روش به نوعی با سایر روش‌ها متفاوت است، به این دلیل که اطلاعات با آموزش و جابه‌جایی فیزیکی کارگران تکنیکی بعد از اینکه آنها اطلاعات و دانش فنی - تکنیکی را از کارفرمای سابق خود آموختند، انتقال می‌یابد. همچنین، تعیین اهمیت نسبی جابه‌جایی کارگران به سختی قابل ارزیابی است. لازم است تا کارگرانی که برای شرکت‌های چند ملیتی کار می‌کرده‌اند با توجه به انتخاب مشاغل آتی‌شان دنبال شوند و سپس به تعیین تأثیر آنها بر افزایش بهره‌وری و سوددهی کارفرمایان جدیدشان پرداخته شود. این در حالی است که مطالعات تجربی کمی در خصوص اندازه‌گیری میزان جابه‌جایی کارگران از شرکت‌های چندملیتی به شرکت‌های محلی صورت گرفته است.^۱ کارگران در هر پایه و رتبه و هر شأنی که باشند با حضور در شرکت‌های چند ملیتی که دارای اشکال جدید ساختاری و استانداردهای کیفیتی بین‌المللی هستند، می‌توانند به مهارت‌ها، نگرش‌ها و ایده‌های جدیدی برسند. اغلب شرکت‌های چند ملیتی، دستمزدهای بالایی برای کارکنان خود به نسبت استاندارد دستمزد داخلی در نظر می‌گیرند تا از حرکت و جابه‌جایی کارگران جلوگیری به عمل آورند.^۲

انتشار فناوری ممکن است که به دو گونه متفاوت صورت پذیرد: نخست اینکه ممکن است از این اطلاعات بدون آنکه بهبود و توسعه‌ای در آن اتفاق افتد و کالایی در رقابت با کالای تولیدی دارنده فناوری اصلی و اولیه تولید شود، استفاده شود یا اینکه کسی که فناوری را با این روش تحصیل نموده است، موجبات ترقی و تکامل فناوری را ایجاد نماید و به این ترتیب کالاهایی جدیدتر و با فناوری پیشرفته‌تر در رقابت با فناوری اولیه و کالاهایی حاصل از آن، به بازار عرضه نماید. البته باید اشاره کرد که حقوق ناظر بر علائم و نشان‌های تجاری، تولید کالا در صورت تحصیل فناوری با روش اول را حداقل تا زمانی ممنوع می‌کند که مالک اصلی فناوری حق انحصاری در استفاده از آن فناوری را دارد و در روش دوم به علت بارور کردن ایده‌ها و تکنیک‌ها منعی در استفاده از فناوری وجود ندارد. لازم به ذکر است که شرکت در نشست‌ها و آموزش در آزمایشگاه‌ها و دانشگاه‌ها نیز می‌تواند از طریق

1. Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey", 211.

2. Klaus E. Meyer and Evis Sinani, "Spillovers from Foreign Direct Investment: A Meta Analysis", 5.

انتشار فناوری به واسطه آموزش نیروهای تکنیکی باشد.^۱ ورود شرکت‌های چند ملیتی ممکن است موجب ضررهایی نیز برای شرکت‌های محلی باشد: نخست آنکه ممکن است با جذب افراد خبره، شرکت‌های محلی نتوانند از حضور چنین افرادی استفاده نمایند. دوم اینکه شرکت‌های خارجی ممکن است دستمزد بالاتری را برای افراد تحت استخدام خود در نظر گیرند و به این ترتیب شرکت‌های محلی نیز در رقابت مجبور به پرداخت دستمزد بالاتری شوند.^۲

۳-۲. انتشار فناوری از طریق روابط یا پیوندهای عمودی^۳

یکی از روش‌های بسیار مهم در مبحث انتشار فناوری از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، انتشار فناوری از طریق پیوندهای عمودی است. در این روش، شرکت‌های چندملیتی ممکن است فناوری را به شرکت‌هایی منتقل کنند که عرضه‌کنندگان کالاهای میانی یا خریدار محصولات آنها هستند. در این روش انتشار فناوری در نتیجه رابطه شرکت چندملیتی به عنوان خریدار کالا با عرضه‌کننده^۴ یا شرکت چندملیتی به عنوان عرضه‌کننده کالا با خریدار^۵ اتفاق خواهد افتاد. در انتشار فناوری به روش عمودی، مراحل مختلفی از پروسه تولید در کشورهای متفاوتی صورت می‌پذیرد، به همین دلیل تنها آن قسمتی از فناوری که مربوط به پروسه تولیدی است که در کشور میزبان انجام می‌شود، به آن کشور منتقل می‌گردد.^۶

الف - رابطه شرکت چند ملیتی (خریدار) با عرضه‌کننده: در این روش در زنجیره عرضه، فناوری از شرکت‌های چند ملیتی به عرضه‌کنندگان داخلی در کشور میزبان انتقال می‌یابد. شرکت‌های چندملیتی با اهدافی چون کاهش هزینه‌های تولید، ارتقای سطح کیفیت کالایشان و بهبود توانایی پذیرش فناوری و محصولاتشان در بازارهای کشور میزبان به چنین عملی اقدام می‌کنند. در راستای دستیابی به این هدف، آنها به عرضه‌کنندگان داخلی کمک می‌نمایند تا فناوری مورد استفاده، آموزش کارگران، کنترل کیفی و مدیریت دارایی‌های خود را ارتقا بخشند. قطعاً شرکتی با چنین پیوندهای قوی با یک شرکت چندملیتی موجب

1. Keith E. Maskus, "Encouraging International Technology Transfer", 13.

2. Garrick Blalock, "Technology from Foreign Direct Investment", University of California, Berkley (2001):4, doi: www.ssrn.com.

3. Vertical Linkages

4. Backward Linkage

5. Forward Linkage

6. Zhuomin LIU and Ping LIN, "Backward Linkage in Foreign Direct Investment: Evidence from China", Department of Economics, Lingnan University, Hong Kong, Liu (2004):9doi: www.ssrn.com.

سوددهی بالایی خواهد بود و می‌تواند بازدهی خود را در امر تولید، آموزش کارگران، بهبود کارایی تولید، توانایی‌های مدیریتی و به دست آوردن بازار ارتقا بخشد.^۱ قابل ذکر است که شرکت‌های چندملیتی زمانی به این روش روی می‌آورند که می‌خواهند انتشار فناوری را در بین رقبایشان به حداقل برسانند. در این صورت با یک عرضه‌کننده داخلی در مسائلی چون مدیریت، کنترل کیفی و آموزش همکاری می‌نمایند و به جهت عدم وابستگی به یک عرضه‌کننده با چند عرضه‌کننده وارد رابطه می‌شوند.^۲ انتشار فناوری با این روش در میان عرضه‌کنندگان بالقوه در کشورهای در حال توسعه باعث می‌شود تا شرکت‌های خریدار در کشورهای توسعه یافته نیز منتفع شوند، زیرا این انتشار فناوری باعث افزایش رقابت در میان عرضه‌کنندگان شده و رقابتی که به سبب انتشار فناوری در بازار کشورهای در حال توسعه به وجود آمده است، باعث افزایش رقابت در جهت بازاریابی در کشورهای توسعه یافته می‌شود.^۳

ب - رابطه شرکت چند ملیتی (عرضه‌کننده) با خریدار: در این حالت، شرکت چندملیتی عرضه‌کننده کالا است و کالایی را تولید می‌کند که به عنوان کالای ورودی شرکت مصرف‌کننده است و از فناوری بالاتر و پیشرفته‌تری برخوردار بوده و موجب می‌شود کیفیت کالایی که توسط خریدار به بازار عرضه خواهد شد، بهبود یابد. در این صورت شرکت چندملیتی از شرکت خریدار می‌خواهد که استانداردهای خود را با محصول جدید که از فناوری پیشرفته‌تر برخوردار است، ارتقا داده و حداقل استانداردهای شرکت چندملیتی را مورد لحاظ قرار دهد.^۴

۳-۳. تعیین میزان انتشار

اندازه و بزرگی انتشار فناوری در کشور میزبان به میزان توانایی آن کشور در جذب فناوری بستگی بسیار دارد. هر قدر کشور میزبان در زمینه فعالیت‌های تحقیق و توسعه پیشرفته‌تر باشد، توانایی جذب فناوری نیز افزایش می‌یابد. یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر میزان انتشار فناوری فضای کشور میزبان است. در صورتی که فضای سرمایه‌گذاری در کشور میزبان لیبرال و آزاد باشد، انتشار در سطح وسیع‌تر به وقوع می‌پیوندد، زیرا جذب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش می‌یابد و سرمایه‌گذاری خارجی به همراه خود منافی مانند

1. Ibid.

2. Garrick Blalock, "Technology from Foreign Direct Investment", 6.

3. Saggi, Kamal, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey", 213.

4. Keith E. Maskus, "Encouraging International Technology Transfer", 14.

کارایی بالا و مدیریت قوی را نیز به همراه خواهد داشت؛ اما در فضای محدود سرمایه‌گذاری که مثلاً الزام به انعقاد قراردادهای خاصی همچون قرارداد لیسانس وجود داشته باشد، به نظر می‌رسد سرمایه‌گذاری که جذب می‌شود از کارایی بالایی برخوردار نخواهد بود و به همراه خود فناوری قدیمی را وارد خواهد نمود.^۱ بنابراین، تعیین میزان انتشار فناوری در سطح کشور میزبان به عوامل متعددی از جمله فضای تجاری - اقتصادی کشور میزبان بستگی دارد که بیشتر در حوزه مباحث اقتصادی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۴. سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری در ایران

۴-۱. سرمایه‌گذاری خارجی

از سال ۱۳۳۴، چارچوب قانونی سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی بوده است. در راستای انجام اصلاحات در ساختار اقتصادی کشور، قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۱ به تصویب رسید. این قانون جانشین قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی مصوب ۱۳۳۴ شد. این جایگزینی موجب توسعه چارچوب قانونی فعالیت سرمایه‌گذاران خارجی در ایران شده است.

برخی پیشرفت‌های حاصل از قانون جدید در حوزه سرمایه‌گذاری‌های خارجی عبارت‌اند از: - گسترش حوزه فعالیت سرمایه‌گذاران خارجی از جمله امکان سرمایه‌گذاری در زیر ساخت‌ها؛

- به رسمیت شناختن روش‌های جدید سرمایه‌گذاری نظیر تأمین مالی پروژه‌ای،^۲ بیع متقابل^۳ و انواع روش‌های ساخت، بهره‌برداری و واگذاری؛^۴

- فرایند سریع درخواست پذیرش و تصویب سرمایه‌گذاری خارجی؛

- ایجاد تشکیلات واحد با نام مرکز خدمات سرمایه‌گذاری خارجی در سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران به منظور حمایت مؤثر از فعالیت‌های سرمایه‌گذاران خارجی در ایران؛

- آزادسازی بیشتر سازوکارهای ارزی برای استفاده هر چه بیشتر توسط سرمایه‌گذاران خارجی؛

1. Ewe-Ghee Lim, "Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature", *IMF Working Paper, WP/01/175* (2001):4-5.

2. Project Financing

3. Buy Back

4. BOT

- معرفی گزینه‌های حقوقی جدید ناظر بر رابطه میان دولت و سرمایه‌گذاران خارجی؛
 - معرفی راهکارهای قانونی جدید در ارتباط با پذیرش سرمایه‌گذاری‌های دولتی؛
 - تأمین امنیت سرمایه‌گذاران از طریق تعهدپذیری مستقیم دولت در به رسمیت شناختن حقوق اساسی سرمایه‌گذاران.

تصویب قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی و نیز تصویب آیین‌نامه اجرایی آن از سوی هیأت دولت، بخشی مهم از مجموعه اصلاحات صورت پذیرفته در ساختار اقتصاد کلان و سازوکارهای اساسی آن است. روند تقاضا برای سرمایه‌گذاری خارجی در ایران متعاقب تصویب قانون جدید، حاکی از آن است که محیط اقتصادی و رژیم حقوقی و نظارتی جدید، موجب سرمایه‌گذاری خارجی بالقوه عظیمی شده که با تمرکز تلاش‌ها بر انتقال شفاف آخرین تحولات در پویای اقتصادی و چارچوب‌های سرمایه‌گذاری خارجی کشور، با سرعت بیشتری از قوه به فعل خواهد رسید.

که است تصویب قانون جدید سرمایه‌گذاری، فقط بخشی از مجموعه تحولات و برنامه‌هایی است که با هدف انجام اصلاحات اقتصادی و حمایت از حقوق و منافع سرمایه‌گذاران اعم از داخلی و خارجی، صورت پذیرفته است. در این رابطه، بخشی از دیگر تحولات و برنامه‌های اصلاحی عبارت‌اند از:

تصویب قانون جدید مالیاتی با مزیت‌های گوناگون از حیث نرخ و معافیت‌ها که موجب افزایش سرمایه‌گذاری و تولید در کشور می‌شود:

- استقرار نظام تعرفه‌ای به جای به کارگیری رویه‌های غیرتعرفه‌ای؛

- تأسیس بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیردولتی؛

- فراهم آوردن امکان تأسیس بیمه‌های خصوصی؛

- تأکید مستمر بر اجرای همه جانبه برنامه خصوصی‌سازی از جمله خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی.

براساس قوانین جمهوری اسلامی ایران، هر سرمایه‌گذار خارجی می‌تواند به منظور عمران و آبادی و انجام فعالیت‌های تولیدی در هر زمینه‌ای - اعم از صنعتی، معدنی، کشاورزی و خدماتی - مبادرت به سرمایه‌گذاری نماید. از نظر دولت جمهوری اسلامی ایران فقط سرمایه‌گذاری‌هایی مشمول مزایا و حمایت‌های قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی قرار می‌گیرند که مجوز مربوطه را براساس این قانون دریافت نموده باشند.

هدف از پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در کشور، کمک به رشد و توسعه اقتصادی، افزایش

فرصت‌های شغلی، اخذ و توسعه فناوری و مهارت‌های مدیریتی، همین‌طور ارتقای کیفیت تولیدات و افزایش توان صادراتی کشور است.

براساس ماده یک از قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، سرمایه‌گذاری خارجی عبارت است از به کارگیری سرمایه خارجی در یک بنگاه اقتصادی جدید یا موجود پس از اخذ مجوز سرمایه‌گذاری و سرمایه خارجی عبارت است از انواع سرمایه اعم از نقدی و غیرنقدی که توسط سرمایه‌گذار خارجی به کشور وارد می‌شود و شامل موارد زیر می‌گردد:

- ماشین‌آلات و تجهیزات؛

- ابزار و قطعات یدکی، قطعات منفصله و مواد اولیه، افزودنی و کمکی؛

- حق اختراع، دانش فنی، اسامی و علائم تجاری و خدمات تخصصی؛

- سود قابل انتقال سرمایه‌گذار خارجی؛

- سایر موارد مجاز با تصویب هیأت دولت.

بنابراین، سرمایه‌گذاری خارجی براساس قانون سرمایه‌گذاری خارجی به دو روش کلی به ترتیب زیر طبقه‌بندی شده است:

الف - مشارکت حقوقی (سرمایه‌گذاری مستقیم): منظور از سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذار خارجی در یک شرکت ایرانی اعم از جدید یا موجود است. میزان سهم‌الشرکه یا سهام سرمایه‌گذار خارجی در چنین شرکت ایرانی تابع محدودیت نیست و سرمایه‌گذار به نسبت سرمایه یا سهم خود در شرکت، می‌تواند در مدیریت و اداره امور آن نقش داشته باشد. از حیث درصد مشارکت و میزان سرمایه‌گذاری هیچ‌گونه محدودیتی برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جمهوری اسلامی ایران وجود ندارد. سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند از طریق تشکیل یک شرکت ایرانی جدید، مشارکت در یک شرکت ایرانی موجود یا حصول تفاهمات قراردادی با یک بنگاه سرمایه‌پذیر ایرانی صورت پذیرد. طبق قانون تجارت ایران هفت نوع شرکت یا شخصیت حقوقی قابل تأسیس است که از بین آنها شرکت سهامی که در آن سرمایه به سهام تقسیم می‌شود، به عنوان رایج‌ترین و مقبول‌ترین شکل حقوقی تجویز می‌شود. در ضمن، داشتن شریک محلی الزامی نیست؛ اما، معمولاً سرمایه‌گذاران خارجی به علت آشنا بودن طرفین ایرانی با شرایط کار، مقررات و ضوابط اداری، راه‌های استفاده از امکانات محلی و غیره تمایل به اختیار نمودن شریک محلی دارند. البته تأسیس

شعبه یا نمایندگی، سرمایه‌گذاری خارجی تلقی نمی‌گردد.

ب - ترتیبات قراردادی: منظور مجموعه روش‌هایی است که طی آن استفاده از سرمایه خارجی صرفاً تابع توافق‌های انجام شده میان طرفین قرارداد است. به عبارت دیگر، حقوق سرمایه‌گذار خارجی در نتیجه مشارکت مستقیم وی در سرمایه شرکت سرمایه‌پذیر ایرانی ایجاد نمی‌شود، بلکه صرفاً به توافق‌های قراردادی طرفین متکی است. سرمایه‌گذاری خارجی در چارچوب ترتیبات قراردادی در کلیه بخش‌ها قابل انجام است. بازگشت سرمایه و منافع حاصله در این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها نیز از محل عملکرد اقتصادی طرح مورد سرمایه‌گذاری، بدون اتکا به تضمین دولت، بانک‌ها و شرکت‌های دولتی انجام می‌گیرد.

ج - پوشش‌های تضمینی و حمایتی در قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی

- تضمین پرداخت غرامت در صورت ملی شدن و سلب مالکیت. (ماده ۹ قانون)؛

- تضمین جبران زیان ناشی از ممنوعیت یا توقف اجرای موافقتنامه‌های مالی در سرمایه‌گذاری‌های خارجی به روش ترتیبات قراردادی بر اثر وضع قانون یا تصمیمات دولت. (ماده ۱۷ قانون و ماده ۲۶ آیین‌نامه)؛

- تضمین خرید کالا و خدمات تولیدی طرح سرمایه‌گذاری خارجی در مواردی که دستگاه دولتی خریدار انحصاری یا عرضه‌کننده کالا و خدمات تولیدی به قیمت رایانه‌ای است. (ماده ۱۱ آیین‌نامه)؛

- برخورداری سرمایه‌گذاری خارجی از حقوق، حمایت‌ها و تسهیلات یکسان با سرمایه‌گذاری داخلی. (ماده ۸ قانون)؛

- انتقال آزادانه اصل سرمایه و منافع ناشی از سرمایه‌گذاری در کشور به صورت ارز یا کالا (مواد ۱۳-۱۸ قانون)؛

- امکان سرمایه‌گذاری خارجی به صورت صددرصد در طرح‌های سرمایه‌گذاری. (ماده ۴ آیین‌نامه)؛

- پذیرش سرمایه‌گذاری خارجی در کلیه زمینه‌های تولیدی، صنعتی و کشاورزی، حمل‌ونقل و ارتباطات، خدمات و تأمین آب‌و برق و گاز و انرژی؛

- امکان ارجاع اختلافات سرمایه‌گذاری به مراجع بین‌المللی. (ماده ۱۹ قانون)؛

- امکان تملک زمین به نام شرکت (ثبت شده در ایران) در سرمایه‌گذاری‌های مشترک. (ماده ۳۴ آیین‌نامه)؛

- ارائه تسهیلات روادید اقامت سه ساله در ایران برای سرمایه‌گذاران خارجی، مدیران،

کارشناسان و بستگان درجه یک آنها و امکان تمدید آن. (ماده ۲۰ قانون و ۳۵ آیین‌نامه)؛
- تصمیم‌گیری نسبت به درخواست‌های سرمایه‌گذاران خارجی حداکثر ظرف مدت ۴۵ روز. (ماده ۶ قانون)؛

- انتخاب روش سرمایه‌گذاری در طرح مورد نظر به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یا ترتیبات قراردادی از جمله روش‌های بی‌اوتی، بای‌بک و مشارکت مدنی توسط سرمایه‌گذار. (ماده ۳ قانون)؛

- پذیرش سرمایه‌گذاری اشخاص حقیقی و حقوقی ایرانی که با سرمایه منشأ خارجی در کشور سرمایه‌گذاری می‌نمایند و اعطای تسهیلات و حمایت‌های قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذار خارجی به آنها. (ماده ۱ قانون)؛

- سرمایه‌گذار خارجی باید از میان فهرست مؤسسات حسابرسی تأیید شده عضو جامعه حسابداران رسمی ایران که توسط سازمان سرمایه‌گذاران تهیه شده است؛ یک مؤسسه حسابرسی را به منظور تأیید گزارش‌های مالی و سالانه طرح خود انتخاب نماید. (مواد ۲۲ و ۲۳ و ۱ آیین‌نامه).

۴-۲. انتقال فناوری

دانش فنی و خدمات تخصصی به عنوان اشکال قابل قبول سرمایه خارجی به رسمیت شناخته شده و پس از ارزیابی به عنوان سرمایه غیر نقدی خارجی به ثبت خواهند رسید. البته قبل از مرحله ورود دانش فنی، نظر وزارتخانه ذی‌ربط نیز کسب می‌گردد.

در صورتی که دانش فنی به عنوان سرمایه خارجی احتساب نشود، وجوه مربوطه یا رویالتی مصوب، قابل پرداخت به عرضه‌کننده فناوری است. در هر شیوه پرداخت، ارزش مواد اولیه وارداتی از خارج باید در محاسبه رویالتی و حق لیسانس دخالت داده شده و خالص مبلغ پس از کسر ارزش مواد وارداتی، به لیسانس‌دهنده قابل پرداخت باشد. به عبارت دیگر براساس سیاست جاری، پرداخت رویالتی و حق لیسانس بر مبنای ارزش افزوده داخلی محاسبه می‌گردد. قراردادهای دانش فنی و خدمات تخصصی اعم از اینکه به صورت سرمایه به کشور وارد شود یا اینکه در نظر باشد پرداخت‌هایی از بابت آنها صورت پذیرد، باید به همراه درخواست سرمایه‌گذار خارجی به سازمان سرمایه‌گذاری تسلیم گردد. سازمان سرمایه‌گذاری با وزارتخانه ذی‌ربط در مورد ضرورت اخذ دانش فنی و بهای آن مشورت‌های لازم را انجام خواهد داد.

نتیجه‌گیری

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که به دو روش تأسیس شرکت فرعی (انتقال داخلی) یا مشارکت با شریک محلی (انتقال خارجی) و اغلب توسط شرکت‌های چند ملیتی انجام می‌شود، از مهم‌ترین روش‌های انتقال فناوری و به تبع آن انتشار فناوری در کشورهای میزبان است. شرکت چند ملیتی ممکن است با توجه به موقعیت و شرایط سرمایه‌گذاری در کشور میزبان و منافی که از قبل هر یک از این روش‌ها برای آن شرکت متصور است، به انتخاب مبادرت ورزد. انتخاب هر یک از روش‌ها واجد منافع و مضاری برای کشورهای پذیرنده فناوری است.

در صورتی که فناوری اصیل و از ارزش اقتصادی بالایی برخوردار بوده، لکن به سادگی قابل تقلید و کپی‌برداری باشد و شرکت دارنده فناوری بخواهد مدت زمان بیشتری از منافع آن بهره‌برداری نماید؛ انتقال به روش داخلی مطلوب‌ترین روش است، زیرا بسیاری از دارندگان فناوری‌های نو از انتقال فناوری به شرکت‌های غیرمرتبط حتی با وجود حمایت‌های قوی از حقوق مالکیت فکری یا وجود تمهیدات و شروط محدودکننده مندرج در قرارداد پرهیز می‌کنند.

از دیگر مزایای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انتقال منابع مالی، توسعه پایه‌های فناوری کشور میزبان و انتقال سریع فناوری است. به علاوه تحمل ریسک پذیرش فناوری در کشور میزبان نیز بر عهده سرمایه‌گذار خارجی قرار می‌گیرد. این در حالی است که اغلب شرکت‌ها در کشور پذیرنده فناوری توان مالی تأمین هزینه‌های تحصیل فناوری را نداشته و با توجه به محدودیت ظرفیت‌های تحقیق و توسعه و منابع لازم برای استفاده و بهره‌گیری از فناوری نو ممکن است انتقال و انتشار فناوری در حد مطلوب به وقوع نپیوندد.

انتقال فناوری به روش مشارکت در سرمایه‌گذاری نیز یکی از مهم‌ترین و کاراترین روش‌هاست. زیرا شریک محلی فناوری‌ای را مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد که به تنهایی قابلیت بهره‌برداری از آن را نداشته است و هر قدر میزان و درجه همکاری و حضور طرفین قرارداد سرمایه‌گذاری مشترک در همه زمینه‌ها نظیر تحقیق و توسعه، کنترل کیفیت و مدیریت بیشتر باشد، درجه موفقیت آن نیز افزایش می‌یابد و در حالی که که شریک خارجی در منافع و ریسک‌های پروژه سهیم باشد، به طور مستقیم در جهت موفقیت آن تلاش می‌کند. در این روش شریک خارجی نمی‌تواند از انتقال فناوری به شریک محلی ممانعت به عمل آورد و فناوری به گونه‌ای مطلوب به شریک محلی منتقل می‌شود و ممکن است شریک به رقیبی برای صاحب فناوری تبدیل شود. همچنین در پی این انتقال ریسک‌های

ناشی از جذب یا عدم جذب فناوری در کشور میزبان تنها بر دوش شریک محلی قرار نگرفته است. به علاوه شریک خارجی نیز از وجود شریک محلی به دلیل آشنا بودن با شرایط و مقررات موجود در کشور میزبان بهره‌مند می‌شود و می‌تواند در اتخاذ سیاست‌های ناظر بر سرمایه‌گذاری خود بسیار مطلوب‌تر عمل کند. در ضمن شرکتی که معمولاً طرف قرارداد شریک خارجی قرار می‌گیرد، حتماً در حد مطلوبی از شایستگی و قابلیت مشارکت با شریک خارجی بهره‌مند است و شرکت خارجی منافع خود را در همکاری با این شریک محلی می‌بیند، انتظار می‌رود که در مسیر انتقال فناوری توسط شرکت‌های چند ملیتی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متضمن انتقال فناوری بسیار کارآمدتر، جدیدتر و به روزتر به کشورهای میزبان باشد.

علاوه بر انتقال فناوری، انتشار فناوری نیز بسیار مورد توجه کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته قرار دارد. شاید بتوان گفت انتشار فناوری از درجه اهمیت هم سطح انتقال فناوری یا حتی بیشتر از آن برای کشورهای پذیرنده فناوری برخوردار باشد. در صورتی که فناوری منتقل شده موجب شود تا شرکت‌های داخلی نیز با این فناوری آشنا شده و بتوانند با استفاده از آن سطح تولیدات خود را ارتقا بخشند، در این حالت انتشار فناوری صورت پذیرفته است. انتشار فناوری از طریق پیوندهای افقی همچون تأثیرات ظاهری (تقلید و مهندسی معکوس) و حرکت و جابه‌جایی کارگران یا پیوندهای عمودی همچون رابطه شرکت چند ملیتی با عرضه‌کنندگان کالاهای ورودی آن شرکت یا رابطه شرکت چند ملیتی با خریداران کالای تولیدی شرکت چند ملیتی محقق می‌شود. انتشار فناوری در میدان رقابت صورت می‌گیرد و در نتیجه منافع ناشی از آن دیگر به تمامی به صاحب اصلی فناوری تعلق نخواهد داشت و با هزینه کمتر، سوددهی و بهره‌وری بالاتری را برای کشور میزبان به ارمغان می‌آورد و شرکتی که توانسته با این روش به جذب فناوری مبادرت ورزد، می‌تواند ادامه‌دهنده مسیر ابتکار و نوآوری نیز باشد. میزان انتشار فناوری در کشور میزبان به میزان توانایی کشور میزبان در جذب فناوری و فضای سرمایه‌گذاری کشور میزبان به جهت آماده نمودن زمینه لازم برای انتقال فناوری‌های به روزتر بستگی دارد که زمینه انتشار فناوری را نیز فراهم خواهند نمود.

در ایران با تصویب قانون جدید تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۱ و آیین‌نامه‌های مربوطه و نظر به اینکه قانون جدید، پوشش‌های تضمینی و حمایتی بسیار خوبی را برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی در نظر گرفته است، لکن باز هم به نسبت ظرفیت سرمایه‌گذاری در ایران، نرخ سرمایه‌گذاری خارجی بسیار پایین است و از آنجایی

که سرمایه‌گذاری خارجی برای ایران که در طی مسیر به سمت توسعه یافتگی است، بسیار حائز اهمیت است، بنابراین، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران باید با ریزینی و دقت نظر موانع را شناسایی کرده و در رفع آنها بکوشند.

منابع فارسی

۱. اشمیتوف، کلايوام. حقوق تجارت بین‌الملل. ترجمه و تحقیق بهروز اخلاقی و فرهاد امام. جلد اول. تهران: سمت، ۱۳۷۸. ۲. عرفانی، محمود. «مشارکت تجاری بین‌المللی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۳۰ (۱۳۷۲): ۶۳.

منابع خارجی

1. APCTT, Transfer of Technology: Principles and Strategy, doi:http://www.technology4sme.net/images/pdf%20floder/ttps_chapter_3.pdf.
2. Blalock, Garrick & Gertler, Paul H. "Foreign direct investment and Externalities: The Case for Public Intervention", (2005): 77, doi: www.ssrn.com
3. Blalock, Garrick, "Technology from Foreign Direct Investment", University of California, Berkley (2001):4-6, doi: www.ssrn.com
4. Damijan, Joze p. and Knell, Mark and Majcen, Boris and Rojec, Matija, "Technology Transfer through FDI in Top-10 transition Countries: How important are Direct Effects, Horizontal and Vertical Spillovers? ", The William Davidson Institute working Paper Number 549 (2003), 4.
5. Gestrin, Michael. "The Relationship between Trade and Foreign Direct Investment: A Survey", OECD Publication, TD/TC/WP (2002)14/FINAL (2002): 9, doi: www.oecd.org.ech.
6. Hoekman Bernard M. and Maskus Keith E. and Saggi Kamal, "Transfer of Technology to Developing Countries: Unilateral and Multilateral Policy Options", World Bank Policy Research Working Paper, (2004):

7. Lim, Ewe-Ghee. “Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature”, IMF Working Paper, WP/01/175 (2001): 4-5.
 8. LIU, Zhuomin and LIN, Ping. “Backward Linkage in Foreign Direct Investment: Evidence from China”, Department of Economics, Lingnan University, Hong Kong, Liu (2004): 9, doi: www.ssrn.com.
 9. Maskus, Keith E. “Encouraging International Technology Transfer”, UNCTAD & ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development, Project Number INT/OT/1BH (2004): 10-14, doi: www.ipronline.org.
 - Meyer, Klaus E. and Sinani, Evis. “Spillovers from Foreign Direct Investment: A Meta Analysis”, (2005), 5, doi: www.ssrn.com.
 10. Moosa, Imad. Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice, New York: Palgrave, 2002.
 11. Muchlinski, Peter T. Multinational Enterprises & The Law, 2nd Ed. New York: Oxford University Press, 2007.
 12. OECD, “ Growth, Technology Transfer and Foreign Direct Investment”, (paper for OECD Forum on International Investment, Mexico City, 2001).
 13. Saggi, Kamal. “Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer: A Survey”, The World Bank Research Observer, vol 17, No 2, (2002):207-213.
 14. UNCTAD, “Policies and programmes for technology development and mastery, including the role of FDI” (Expert Meeting on Policies and Programmes for Technology Development and Mastery, including the Role of FDI ,Geneva, 16–18 July 2003) ,TD/B/COM.3/EM.18/2.
- UNCTAD, Foreign direct investment, the transfer and diffusion of technology, and sustainable development, Geneva: United Nations Publication: TD/B/C. II/EM.2/2, 2010.

15. UNCTAD, *International Investment Agreements: Key Issues, Vol. III*)
New York & Geneva: United Nations Publication, ITE/IIT/2004/10, 2005.
16. UNCTAD, *Manual on Technology Transfer Negotiations*, Vienna: UNIDO Publications, ID/SER.O/18, 1996.
17. UNCTAD, *Transfer of Technology*, New York & Geneva: United Nations Publication, ITE/IIT/28, 2001.

Multinational Companies, Foreign Direct Investment, Transfer And Dissemination Of Technology

Mohammad Salehi Mazandarani

Assistant Professor of Qom University

Fahimeh Firozbakht

Ph.D Candidate

Abstract:

Foreign direct investment by MNEs is an efficient way of transferring technology from the viewpoint of transferors and transferees.

There are two principal methods of technology transfer through FDI that could be used by MNEs. The first method is to transfer the technology internally to a subsidiary. The second is to enter into a joint venture with a local partner.

If the technology concerned is a core technology with a long commercial life-span and the possibility of easily being copied, the MNEs are more likely to consider FDI as an option. Transfer of technology through direct investment is more likely to be the option where developing and least developed countries are concerned, given the likely absence of suitable potential to finance the acquisition of new technology. Technology diffusion could also occur through FDI.

Key Words:

Multinational Enterprises, Foreign Direct Investment Transfer of Technology, Technology diffusion.